

Bálint Ferenc:

Az osztrák–magyar katonák felszerelése és az egyenruha változásai az I. világháborúban

Az első rész után, amelyben a Nagy Háború kezdetén viselt osztrák–magyar egyenruhákat mutattam be, most a katonák egyéni felszerelését igyekszem ismertetni. Mindezek mellett a második részben helyet kaptak azok a változások is amelyek a Monarchia uniformisai keresztülmentek a háborús esztendőik során.

A békebeli szabályzatok nagyon pontosan meghatározták azokat a felszerelési tárgyakat, amelyekkel az egyes katonák el voltak látva. Az előírások tartalmazták azt is, hogy mit, mibe és hogyan kell elcsomagolni, illetve felmálházni, továbbá az egyes felszerelési tárgyak súlyát is, mégpedig dekagrammos pontossággal. A következő táblázatban egy kis áttekintés olvasható arról, hogy az 1914-ben a frontra induló gyalogos katona felszerelésének tömege miből tevődött össze.¹

Öltözet	4,6 kg
Lőszerkészlet és hordozóeszközei	5,4 kg
Kenyértarisznya teljes tartalmával	1,5 kg
Hátbőrönd teljes tartalmával	8,7 kg
Fegyver	4,2 kg
Összesen	24,4 kg

Ehhez hozzá jöhettek még azok a különféle tábori felszerelések, amikkel nem minden katona volt ellátva (főzőedény, csákánybaltá stb.), így kijelenthetjük, hogy egy-egy gyalogos katona átlagosan 25 kilogrammnyi megterheléssel indult a harctérre. Természetesen ez a háború folyamán a felszerelés és a viszonyok váltakozásával jelentősen módosulhatott, elég például a rohamsisak bevezetésére gondolni.

A következőkben a legáltalánosabb felszerelési tárgyakat fogom bemutatni. Az előző részhez hasonlóan, zárójelbe téve, dőlt betűvel az egyes tárgyak német neve olvasható.

Hátbőrönd

A szőrmés borjúbőrből készített hátbőrönd² (*Tornister*, katonanyelven borjú vagy bornyú) volt a gyalogos katona felszerelésének fő tárolóeszköze. Ebben kapott helyet meghatározott rendszer szerint elcsomagolva a tartalék fehérnemű, a tartalék (konzerv) élelmiszer, valamint a személyes tisztálkodó eszközök és a felszerelés karbantartásához szükséges tárgyak. Utóbbiak mennyiségét háború esetére korlátozta a szabályzat, például a békeidőben mindenki által kötelezően cipelt tisztítókefe-készletet jelentősen csökkentették.

A hátbőrönd külső részére csatos bőrszíjak segítségével málházták fel a sátorfelszerelést (sátorlap és cövekek), az evőcsészét, illetve a gondosan összehajtogatott köpenyt, ha éppen nem viselték. Utóbbit egyébként vállövszerűen is hordták.

¹ FÜGGELÉK 1911. 28-31.p.

² FÜGGELÉK 1911. 2-8.p.



A hátbőröndöt a gyalogsági hordkészülék nevű szerkezet segítségével lehetett felölteni, amely tulajdonképpen egy bőrből készült Y forma vállsík volt, amely elől két, hátul pedig egy ponton kapcsolódott a viselő deréksíjához.

Szerszám-, és más bőröndök

A szakfeladatot ellátó katonák (adminisztráció, sebesültszállítás, műszaki stb.) számára különféle hordbőröndöket rendszeresítettek, amelyben a szükséges eszközeiket tárolhatták. Ezek a hátbőröndhöz hasonló kivitelben, de eltérő méretben és belső elrendezéssel készültek.

Hátizsák

1915-től kezdve a drága és korszerűtlen hátbőröndök leváltására hátizsákot³ (*Rucksack*) rendszeresítettek. A zsák kettős rétegű vitorlavászonból készült, két nagy külső zsebbel és fedéllel látták el. A zsebekbe az apróbb felszerelési tárgyakat pakolhatták, az evőcsészét és a köpenyt továbbra is kívülről málházták fel a zsákra. Bár a hátizsák jóval praktikusabbnak és népszerűbbnek bizonyult a hátbőröndnél, a háború végéig párhuzamosan használták mindkettőt.

Kulacsok⁴

Az osztrák–magyar haderő 1909-ben fél literes alumínium kulacsot (*Feldflasche*) rendszeresített a gyalogság számára. A korszakban ez kimondottan modern felszerelési tárgynak számított, az alumínium higiéniai szempontból is megfelelő volt, és kellően erős a harctéri viszonyok elviseléséhez. A kulacsot parafadugóval lehetett lezárni, és a kenyérszáokban kialakított zsebben kellett elhelyezni. A lovaság, tüzérség és egyéb lovasítottak részére 1907-ben zománcozott vasbádoggal készült kulacsot vezettek be. Ez 4,5 deciliter folyadék tárolására volt alkalmas, a gyalogsággal ellentétben nem a kenyérszáokban tárolták, hanem egy bőrsíjakkal készült tok tartozott hozzá, amelyet a lovaskatonák vállra akasztva viseltek.

1915-ben az alumínium kulacsok gyártását megszüntették, mivel a nyersanyagra másutt volt szükség. Ekkor tértek át az 1907 M lovassági kulacshoz hasonló kialakítású, de fél deciliterrel nagyobb



1. ábra: Katonák hátizsákra málháztott 1912 M evőcsészével.
(Fortepan)

³ ORTNER 1914. 141.p.

⁴ ÖLTÖZETI 1911a. 88-89.p.



űrméretű vasbádoggal, amelyeket már minden csapat-, és fegyvernem használt. A zománcozott vasbádoggal ugyan hadigazdálkodási szempontból jobbnak számított, azonban harctéri körülmények között nem volt megfelelő. A zománccréteg könnyen sérült, a vaslemez kulacs test pedig rozsdásodni kezdett. Az 1915 M kulacshoz ivópohár is tartozott, amelyet a kulacs aljára illesztve lehetett tárolni. Alapanyaga megegyezett a kulacséval.

A háború során a még raktáron lévő régi 1868 M tábori palackokat is kiadták, főként nem elsővonalbeli alakulatok számára. Ez tulajdonképpen egy fél literes üvegpalack volt, amelyet ónozott vasbádoggal borították el, hogy kevésbé legyen sérülékeny. A lemezborítás és az üvegpalack közé gyakran elhasznált ruházatból származó posztóréteget is tettek. Hordzsínór segítségével a vállra akasztva lehetett hordani.

A sebesültvivőket két kulaccsal látták el, a sebesültek ellátása végett. Számos archív fotó tanúsítja, hogy a gyalogos katonák gyakran nem a kenyérszakban, hanem a szerelvényükre akasztva „kézközelben” viselték kulacsaikat, nem egyszer saját gyártású hordszíjjal ellátva.

A rendszeresített kulacsokon kívül természetesen számos, kereskedelmi forgalomban kapható kulacsot, palackot használtak a világháború során, elsősorban a tisztek. Ezek között különféle alakú és űrméretű, alumíniumból, zománcozott vasbádoggal vagy üvegből készült darabokat találunk.

Evőcsészék



2. ábra: Balról-jobbra: Zománcozott kulacs, 1899 M evőcsésze és zsákmányolt orosz rézcserjka. (Fortepan)

A világháború során alapvetően két típusú evőcsésze⁵ volt rendszerben az osztrák–magyar haderőben. A korábbi, 1899 M evőcsésze (*Ess-Schale*) kerek, míg az 1912 M (*Kochschale*) szögletes

⁵ ÖLTÖZETI 1911a. 86.p.



alakú volt. Mindkét típus ónozott vasbádógból készült és fedővel volt ellátva, amelyet tányérként lehetett használni. Az 1912 M evőcsésze praktikusabb kialakítású volt, ugyanis a csészerezst füllel, a fedőt pedig behajtható drótnyéllel látták el, így az ételtől átforrósodott edény nem égette a használó kezét. Mivel az evőcsészeket általában a felszerelésre málházták fel, kívül szürke festést kaptak, hogy a fémfelület csillogását elkerüljék.

Míg az evőcsésze egyéni felszerelés volt, tehát minden egyes katona kapott belőle, főzőedénnyel csak minden ötödik ember volt ellátva. Ez az eszköz három részből állt: egy mélyebb bográcsrészből, egy füles főzőedényből és egy nyéllal ellátott serpenyőből. Utóbbi kettőt málházaskor a bogrács aljára illetve tetejére illesztették rá. A főzőedény segítségével öt katona számára lehetett meleg ételt készíteni tábori körülmények között, ha központi konyha nem állt rendelkezésre.

Kenyértarisznya



Az élelmiszer, evőeszköz, dohány, valamint egyéb személyes tárgyak tárolására a kenyértarisznya⁶ (*Brotsack*) szolgált. A világháború alatt is használt típust 1898-ban vezették be. Alapanyaga vitorlavászon volt, belső terét két részre osztották, továbbá kulacszebet varrtak bele, fedelét pedig csatos hevederekkel lehetett lezárni. A vállsík hosszát ugyancsak csattal lehetett szabályozni, e mellett két kampó is volt rajta, amelyek segítségével a derékszíjhoz lehetett rögzíteni a zsákot. Létezett kulacszeb nélküli változata is. A szabályzat szerint a megpakolt kenyértarisznya 1,5 kilogramm súlyú volt.

Tiszti tarsoly és térképtáska

A tiszt holmiját a tisztiszolga cipelte, őt ennek megfelelő felszereléssel látták el. A tiszt csak a köpenyét, fegyvereit és a távcsövet vitte, a kisebb tárgyait (térkép, jegyzetek, írószer stb.) egy bőr táskában, úgynevezett tiszti tarsolyban tárolta, amely a derékszíjról lógott le. Ezek a táskák különfélék lehettek, tekintve, hogy a tisztek egyedileg készítették őket. A bőrtáska mellett megjelentek az egyszerűbb, átlátszó anyagból készült térképtokok is.

3. ábra: Gyalogos hátizsákkal. Jól megfigyelhető az 1909 M kulacs és a bádógtokos gyalogsági ásó.

⁶ FÜGGELÉK 1911. 9.p.



Tölténytáskák⁷

A gyalogosoknál elől, a derékszíjcsat két oldalán kapott helyet két darab bőrből készült kettős tölténytáska (*Patronentasche*), amelyek 5 darabos töltőkeretekben 40 darab lőszeret tartalmaztak. Egyaránt használták az 1908 M és az 1888 M típusokat. A lovasok ugyancsak elől viselték a tölténytáskájukat, de csak két darab egyes táskát 20 lőszerrel. A háború második felében a bőrhiány miatt megjelentek a bádoglemezből, impregnált kartonpapírból készített táskák is.

Tölténybőrönd

A gyalogosok tartalék lőszerkészlete a tölténybőröndben⁸ (*Patronentornister*) kapott helyet. Ez hátul a derékszíjra rögzítve és a hátbőrönddel összekötve viselték, hozzá hasonlóan szörmés borjúbőr fedéllel volt ellátva. Ebben további 80 lőszeret tárolhattak, tehát egy átlagos gyalogos 120 lövedékkel indult a csatába. A teljesen megtöltött tölténybőrönd és a tölténytáskák együttes súlya elérte a 3,6 kilogrammot. A nagy mennyiségű, nehéz lőszerkészletről egy korabeli katonanóta is megemlékezett: „Százhusz éles nyomja vállam” kezdetű sorával.

Gyalogsági ásó (*Spaten*)

1869-ben az osztrák–magyar haderő az elsők között rendszeresítette a Johan Linnemann dán katonatiszt által tervezett gyalogsági ásót (a honvédség 1878-ban vezette be). A Linnemann-ásó lapja egyik oldalán fűrészfogazással is el volt látva, így ásóként, lapátként, fűrészként, sőt mérőeszközként is használhatták, mivel a nyéllel együtt pontosan 50 cm hosszú volt. A Linnemann-ásókat egyébként számos más európai hadsereg is rendszeresítette.

Az ásót 1910-ben tovább fejlesztették: elhagyták róla a használhatatlannak ítélt fűrészfogazást, az ásólap élét pedig a korábbi egyenes vonalvezetés helyett V alakúra képezték ki, hogy könnyebben be lehessen szűrni a talajba.

A gyalogsági ásó málházására egy bőr keret szolgált, ami a lapátlap éleit fogta körbe, alul pedig egy csatos szíj rögzítette a nyelet. A keretet a csúcsán lévő bújtatószíjnál fogva a derékszíj bal oldalára rögzítették. A bőr alapanyag fogyásával vasbádogból készült ásótokokat is rendszeresítettek. Természetesen az is előfordult, hogy a katonák nem használtak semmiféle ásótokot, hanem egyszerűen csak a nyelénél fogva az övükbe tűzték az ásót.

1914-ben csak a gyalogosok egy részét látták el ásóval, a lovasságnál csak a műszaki és géppuskás osztagoknak volt. Mivel hasznossága hamar nyilvánvalóvá vált, igyekeztek valamennyi katonát ásóval ellátni, sőt olyanra is volt példa, hogy a katonák civil ásókat vásároltak maguknak.

A világháború során mindkét bemutatott ásótípus használatban volt, nem csak szerszámként, hanem számos alkalommal fegyverként is forgatták a közelharcban.

⁷ ÖLTÖZETI 1911a. 81.p.

⁸ ÖLTÖZETI 1911b. 49.p.



Sátorlap⁹

A sátorlapok (*Zeltblätter*) a 19. század végén tűntek fel a katonai felszerelések között. Az osztrák–magyar haderő rombusz alakú, barnássárga színű, impregnált vászonból készült sátorlapokat használt, amelyeket fagombok segítségével lehetett egymáshoz rögzíteni. A honvédség elvileg ettől eltérő, fűzősinóros sátorlapokat használt. Négy összegombolt sátorlap alkotott egy hatfős sátrat. A sátorlap összességében egy igen sokoldalú felszerelési tárgy volt, hiszen esőkabátként, szélfogóként, takaróként is lehetett használni, de sok katonának szemfedélként is szolgált. Szükség esetén sebesültszállításra is igénybe vehették:

„Magáért jöttünk, szakaszvezető úr ne kiabáljon, mert agyonlőnek bennünket az oroszok! Nincs időnk, hogy becsavarjuk, kapaszkodjon bele a sátorlapba. – Ezzel kiterítették a sátorlapot, én megmarkoltam, a szanitécek pedig hanyattfekve megindultak velem lövészárkunk felé. Egyik kezükkel a sátorlap sarkát fogták, a másikkal könyökölve továbbtornázták magukat, hatvan lépésnyire a muszkáktól.”¹⁰

Igazolványjegy-tok

A Monarchia már a háború előtt bevezette a katonák azonosítására szolgáló igazolványjegyet (*Legitimationsblatt*)¹¹, amelynek hasznossága sajnálatos módon gyorsan bebizonyosodott. Kovács György háborús naplójában leír egy esetet, amikor egy régóta halott bajtársa holttestére bukkant járőrözés közben:

*Azután eszembe jutott, hogy meg kellene nézni a nadrágja zsebében a kopcédulát, hogy meg van-e nála, és akkor megtudom azt is hova való. És csakugyan meg is találtam azt a kis négyszögletes bádogot, amelyben benn volt a cédulája.*¹²

	Heimatsberechtigt (zuständig) in	Orts-gemeinde	
		Politischer Bezirk (Komitat)	
Religion:		Land	
Assentjahrgang:		Geburtsjahr:	
Grundbuchsblatt Nr.			

4. ábra: Német nyelvű igazolványjegy (rekonstrukció)

Az igazolványjegy maga nem volt más, mint egy kis űrlap, amely a katona alapvető adatait tartalmazta (név, alakulat, születési év, vallás, sorozási évfolyam, illetőségi hely és alapkönyvi szám), de léteztek bővebb adattartalmú változatok, amelyen pl. az értesítendő hozzátartozó elérhetősége is fel volt tüntetve. A cédulának létezett magyar és német nyelvű változata is. Az igazolványjegyhez egy összehajtható réz tokot rendszeresítettek, amelyet ekkor még nem a nyakba akasztva, hanem a nadrág jobb zsebében kialakított kis zsebecskében kellett tárolni, és egy rövid zsinaggal a zseb

⁹ ORTNER 1914. 143.p.

¹⁰ KESZEGH 1943.

¹¹ ÖLTÖZETI 1911a. 92-93.p.

¹² KOVÁCS 2014.



gombjára kötni. A háborús tapasztalatok bebizonyították, hogy a tok nem ad elegendő védelmet az igazolványjegyeknek, ezért egyes alakulatoknál a tok anyagába is beleütötték az alapadatokat egy részét, vagy a katonák maguk karcolták bele a fémbe. A hadigazdálkodás a jegytokot is megváltoztatta, réz helyett vasbádóg lett az alapanyag, a zsanér helyett egyszerűen csak a lemezt kellett összehajtani. Léteztek kereskedelmi forgalomban megvásárolható jegytokok, ezeket az uralkodói névjel díszítette és általában tisztek használták.

Gázálarc (*Gasschutzmaske*)

A világháború halálos technikai újításai között szerepelt a harci gázok használata. A nyugati fronton a németek 1915 április 22-én a belgiumi Ypernnél először alkalmaztak nagy tömegben halálos hatású vegyi harcanyagot. Ezután hamarosan általánossá vált a harci gázok alkalmazása, szinte valamennyi küzdőfélnél (az osztrák–magyar haderő 1916. június 19-én vetett be először harci gázt az olasz fronton¹³). E miatt szükségessé vált olyan eszközökkel felszerelni, amelyek segítségével túlélhetik az ellenséges gáztámadásokat.

Az osztrák–magyar hadsereg első, hazai gyártású, 1915 M jelzésű gázmaszkja 1915 nyarán került a csapatokhoz, amely azonban nem nyújtott elegendő védelmet: egy darabból készült celluloid szemlencséjét nem fémkerettel rögzítették az álarctesthez, így nem volt teljesen gázmentes. A következő, német licenz alapján készített 1916 M típusok már különálló, fémkeretes szemlencsével készültek. A gumírozott vászonból szabott álarctestek belső szegélyét bőrrel vonták be, a megfelelő zárás érdekében. A szűrőbetétek fémből készültek, és csavarmenettel csatlakoztak a gázálarchoz. Problémát okozott a szemlencsék párasodása is. Ezt kezdetben úgy próbálták megoldani, hogy az álarcokat úgynevezett törölőráncsal látták el, vagyis az álarctestet olyan bőre szabták, hogy a belső felével le lehetett törölni a szemlencsét a maszk levétele nélkül.

A gumikészletek fogyásával kénytelenek voltak áttérni a bőrből készített álarctestekre. Ez különösképpen hasznosnak bizonyult, ugyanis az 1918 M jelzésű, olajjal impregnált bőr gázmaszkok sokkal használhatóbbak és tartósabbak voltak harctéri körülmények között, főként hogy a lencsék páramentesítését is sikerült megoldani.

A gázmaszkokat kezdetben, egyszerű, derékszíjra fűzött vászontokban tárolták. Ez a megoldás azonban nem volt kielégítő, ugyanis a tokban szétszerelve lehetett csak elhelyezni az álarcot és a szűrőt. Mivel gáztámadás esetén minden másodperc fontos volt, áttértek a készenléti gázálarctokok használatára. Ezek a tokok hengeres alakúak voltak, vasbádógból készültek és közel légmentesen le lehetett zárni a fedelüket egy békazár segítségével. A vászonhevederrel vállra akasztható készenléti tokból gyorsan elő lehetett venni és felölteni az összeszerelve tárolt álarcot, ráadásul a fémhenger nagyobb védelmet is biztosított az eszköznek a harctéren. Készenléti tokokat impregnált keménypapírból is készítettek anyagtakarékosság végett.

Kis számban ugyan, de a háború végén az osztrák–magyar haderő lógázálarcokat is rendszeresített.

Gázálarcokból a hazai gyártás és az import dacára is állandó hiány volt – a hadvezetés azt tanácsolta a katonáknak, hogy zsákmányoljanak védőeszközöket, illetve az elesettektől vegyék el a gázálarcokat.

¹³ MAGYARORSZÁG 2000. 712.p.



1917-ben, miután Oroszország kivált a harcokból, a Monarchia orosz gázálcokat vásárolt a csapatok számára.¹⁴

Rohamsisakok

Az első világháború során főként a hegyi, sziklás terepeken vívott harcok során merült fel először az igény, hogy a katonákat valamiféle fejtávval lássák el. A meglévő sisaktípusok (pl. a német Pickelhaube, vagy az osztrák dragonyosok sisakja) nem nyújtottak védelmet a tüzérségi repeszek, illetve robbanásakor szétrepülő kőszilánkok ellen, a fejsérülések pedig gyakran súlyos vagy végzetes kimenetelűek voltak. Ezt a tényt valamennyi nagyobb küzdőfél felismerte, és megkezdték a saját harctéri védősisakjuk kifejlesztését.

Az osztrák–magyar haderő kezdetben a meglévő felszerelés módosításával próbálkozott: a taréjtól megfosztott dragonyos sisakokat egy kiegészítő páncéllemezzel szerelték fel. Ez nem bizonyult túl használhatónak, ugyanis a páncéllemez súlya előrehúzza az egész sisakot, amit így nagyon kényelmetlen volt viselni.



5. ábra: Katonák csoportja háború végi uniformisban. (Fortepan)

Végül a németek által kikísérletezett acélsisakot kezdték el importálni 1916 novemberében. Mivel a németek saját szükségleteik miatt nem tudtak elegendő sisakot szállítani, a hadvezetés utasítást adott a hazai gyártás beindítására is, amire 1917 májusában került sor. Ezzel párhuzamosan az

¹⁴ ORTNER 2014. Band II. 115.p.



ausztriai Berndorfban működő fémmegmunkáló üzem elkezdte egy saját tervezésű sisak gyártását, amely a település neve után „Berndorfer” néven lett ismert.

Fontos megjegyezni, hogy egyik sisaktípus sem volt golyóálló, nem is erre szánták őket. Alapvető feladatuk az volt, hogy megvédjék viselőjüket a robbanások repeszhatásától. Súlyuk mérettől függően 1,3-1,5 kg volt. Mindkét típushoz rendszeresítettek kiegészítő homlokpáncélt is, amely már ellenállt a kézfegyverek lövedékeinek is, ezeket azonban nagy súlyuk miatt csak bizonyos feladatot ellátó katonák (pl. géppuska kezelői) használták. A sisakokhoz vászon huzat is létezett.

A háború végéig importból és hazai gyártásból valamivel több, mint egy millió sisak került a csapatokhoz. A gázálarchoz hasonlóan ebből is állandó hiány mutatkozott, így zsákmányolt készleteket is felhasználtak. Ez azonban nem volt veszélytelen, ugyanis az ellenséges sisakok jellegzetes formája könnyen „baráti tűz” áldozatává tehetette viselőjét.

Kókay László naplója is megerősíti a sisakok hiányát: *Este századunk részére 100 sisakot hoznak. Zugunkból minden ember kap egyet. Kiadják parancsba, hogy ezt nem szabad elhányni, s abléz¹⁵ alkalmával át kell adni őket a 61-eseknek.¹⁶*

A dolgozat második részében azokat a változásokat igyekszem összefoglalni és ismertetni, amelyeken az osztrák–magyar haderő ruházata keresztülment a háború folyamán.

Az egyenruha változásai

A harcok kezdete után hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a Monarchia hadiruházata több szempontból sem felel meg a harctér támasztotta kihívásoknak. A csukaszürke uniformis nem olvadt bele a terepbe, ami könnyű célponttá tette viselőjét. A khakiszínbe öltöztetett szerb és orosz csapatokkal folytatott harcok során ez jelentős hátrányt jelentett. A lovasság békebeli színes ruházata csak fokozta azokat a rettenetes veszteségeket, amelyeket a fegyvernem szenvedett el 1914-15 folyamán.

Utóbbi problémán a hadvezetés úgy próbált segíteni, hogy a frontra induló lovassági menetalakulatokat részben, vagy egészben csukaszürke ruházattal látta el. Néhány tiszt – ragaszkodva a hagyományos öltözeti elemekhez – sűrke szövetből varratott magának uniformist, amely ugyanolyan színű zsinórzattal volt díszítve.

A csukaszürke ruházat gondja is gyors megoldást kívánt. Mivel hosszas kísérletezgetésre nem volt idő, a németek által 1910-ben rendszeresített tábori sűrke színt (Feldgrau) vezették be. Ennek tompa, semleges sűrke tónusa sokkal jobban beleolvadt a harctéri környezetbe. Az öltözet kialakításán ekkor még nem sokat változtattak: a zubbony ugyanolyan formában készült mint csukaszürke elődje, a magyarnadrág viszont eltűnt és helyette a bosnyák és hegyi csapatok által viselt térdnadrágot vezették be, amely aztán jóformán az egész haderőben elterjedt. Ezt egészítette ki a lábszártekercs, amely meghatározó eleme lett szinte valamennyi katonaruhának a front mindkét oldalán. Kialakítását tekintve a lábszártekercs nem volt más, mint egy kb. 10 cm széles és 180 cm hosszú szövetcsík. Egyaránt készülhetett posztóból, vagy szövött hevederből, rögzítésre alul a bakancs fűzőlyukába akasztható kapocs, felül pedig fémcsat vagy egyszerű kötő szolgált. A háborús viszonyok miatt szinte

¹⁵ váltás

¹⁶ KÓKAY 2013.



bármilyen színű anyagot felhasználtak a készítéséhez, ami valamelyest hasonlított az egyenruha szövetéhez. Ez az egyszerű és olcsó kiegészítő viszonylag jól védte a katona lábszárát és az alatta viselt nadrágot. A tisztek körében is elterjedt, sőt olyanok is előszeretettel viselték (pl. repülő) akiknek beosztása ezt nem tette volna szükségessé. Hátrányként azt lehet felróni, hogy feltekeréséhez némi ügyesség és odafigyelés kellett, hiszen ha meglazult, vagy kibomlott, akkor elég körülményes volt megigazítani.

A lábszártekercs a „frontdivat” része lett, sőt Somogyvári Gyula szerint még a feltekerés módja is külön tudománynak számított:

Mert Koczkás egyszer csak félrevonult kissé a szikla mögé, ott suttyomban megoldotta a maga lábszártekercsét, s nagy igyekezettel próbálgatta, miképpen lehetne úgy fölcsavarni, mint ahogyan az enyém volt. Úgy látszik, hosszabb kísérletezés után sem sikerült ez neki, mert egyszer csak nagy röstelkedve arra kért: mutatnám meg neki, hogyan kell olaszosan felcsavarni a lábszár-védő szalagot.[...]

S hallom: a fronton levők szokták így viselni a láb-szárvédőjüket. Hogy olyan sarkán álló négyszögsort mutasson lefelé, a lábszár külső oldalán. Azt mondják, az olasz tisztek hordják így, s tőlük vették át a mieink a fronton.¹⁷

A lábszártekercs mellett az eredetileg hegyi csapatok számára rendszeresített kötött lábszárvédőt is viselték a katonák, ez azonban jóval kevésbé terjedt el. Ez tulajdonképpen egy lábfej nélküli kötött gyapjú harisnya volt, amelyet talpaló tartott a helyén.

A háborús takarékoság a díszes derékszíjakat sem kímélte: a csatok rézanyagára a lőszergyártásban volt szükség, így egységesen egytűskés vascsattal ellátott derékszíjakat vezettek be. Ez ugyanolyan volt, mint amelyet korábban a lovasság is viselt, de karabélyszorító nélkül. Bár ezt hivatalosan csak a legénység számára vezették be, számos tiszt is viselte.

1916 végétől egységesítették valamennyi fegyvernem öltözetét, és mindenki számára lehajtott galléros tábori szürke zubbonyt és térdnadrágot írtak elő, lábszártekerccsel.

A színes hajtókákból csak egy gallérra varrt függőleges posztócsík maradt, de csak ameddig a raktárkészletek kitarlottak. A hajtókák rendszere helyett új csapatazonosító jelzéseket vezettek be, különféle színű, viaszosvászonra nyomott számok formájában. Ezt a legénységek a sapka bal oldalán, valamint a váll-lapokon, a tiszteknek pedig csak a sapkán kellett viselni, azonban a fennmaradt fotókon igen ritkán tűnnek fel, így joggal feltételezhetjük, hogy nem terjedt el a katonák körében.

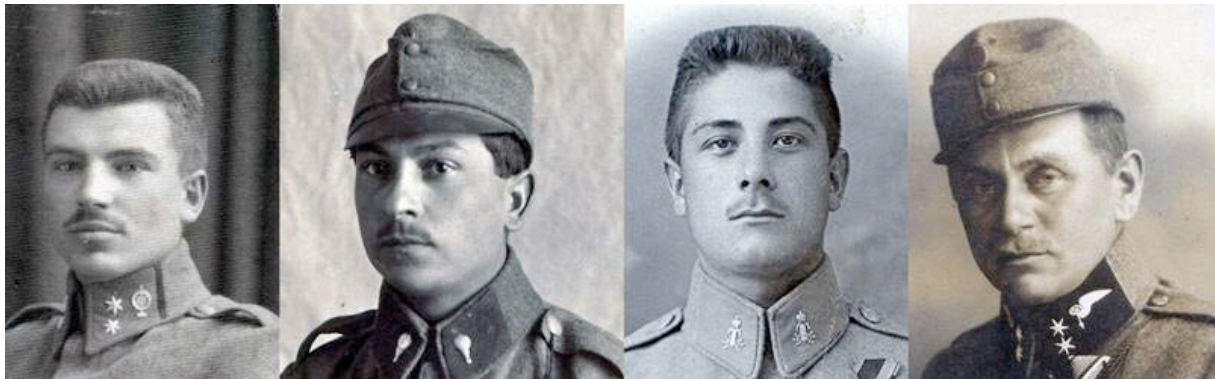
A tábori szürke ruházattal látták el a szárazföldi szolgálatra vezényelt tengerészászlóaljakat is. Ez alapvetően megegyezett a gyalogsági uniformissal, azonban megtartották a tányér-, és a matrósapkát, tábori szürke huzattal borítva. A legénység a zubbonygalléron viselte a rendfokozati jelzéseit, hajtóka alátét nélkül, a törzsaltisztek és a tisztek viszont az eredetileg a fehér tengerészruhához tartozó váll-lapokat tették fel.¹⁸ A tengeren szolgálók számára megmaradt a korábbi sötétkék, illetve fehér ruházat.

¹⁷ SOMOGYVÁRI 2010. 33. p.

¹⁸ BAUMGARTNER 2004. 166-167.p.



Itt célszerű szólni a galléron viselt csapatjelvényekről. Ezek egy része már a háború előtt is létezett (pl. zenész, légjáró, vasúti), de a háború folyamán újabbakat vezettek be. Ezek a jelvények vékony fémlemezről készültek és párban, a rendfokozati jelzések mögött kellett őket viselni, a legénységnek ezüst, a tiszteknek pedig arany színben. Utóbbiak számára hímzett kivitelben is elérhetőek voltak. A jelvények egy részén megjelent a korona is, így ezeket kétféle változatban gyártották: a Szent Koronával díszítettet a Honvédség, a császári koronásat pedig a közös hadsereg és a Landwehr számára. A Lajtán túli önkéntes formációk egy része is kapott saját csapatjelvényt.¹⁹



6. ábra: Hajtóka jelvények balról jobbra: gyalogsági ágyús, repülő, aknavető és gépkocsizó
(Magángyűjtemény)

A takarékosági intézkedések azonban nem bizonyultak elegendőnek, így további változtatásokat kellett bevezetni az öltözet és a felszerelés terén. A bőrszíjakat hevederekkel igyekeztek pótolni, ahol csak lehetett, megjelentek a vasbádogból készített tölténytáskák és ásótokok. A díszes réz derékszíjcsatok helyett 1915-től egytűskés vascsattal készült az immár egységes legénységi derékszíj. Az egyenruhaposztó készítésekor a gyapjút pamuttal keverték. A köpeny szabását leegyszerűsítették, hogy kevesebb szövetből el lehessen készíteni, megjelentek a fából készített gombok. 1917-től a meghaltakat csak alsóneműben szabadott eltemetni, fertőtlenített ruhákra az élőknek volt szükségük.²⁰

A ruhahiány egyik következménye az volt, hogy az olasz fronton nagy keletje lett az ellenségtől zsákmányolt szövetnek, hiszen az olasz hadsereg zöldesszürke uniformisa hasonlított a tábori szürkére. Dr. Kemény Gyula, a nagyváradi harminchetesek ezredorvosa így jutott új nadrághoz 1915 augusztusában:

Ez az alezredes, aki pár lépésre itt fekszik előttünk halva [...] Két körgallérja van, meg pénz a zsebében. Egyik baka életét kockáztatva odamászik hozzá s mindenét elhossa. A gallérját én vettem meg, abból csináltattam nadrágot, sokunknak van már ilyen ruhája.²¹

¹⁹ ORTNER 2014. Band I. 158.p.

²⁰ BARCZY 1991. 220.p.

²¹ KEMÉNY 2012.



Hefty Frigyes tábori pilóta egy olasz hadifogolytól vásárolt ugyanilyen ruhadarabot, ő azonban nem szabatta át, hanem változatlan formában viselte.²²

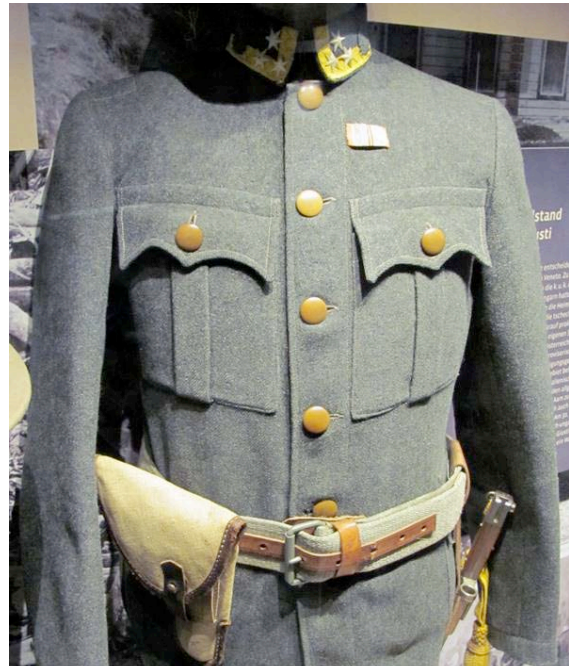
Az eredetileg lovasítottak számára rendszeresített szemernyő nélküli (pontosabban felhajtható szövet szemernyővel ellátott) tábori sapka viselése széles körben elterjedt, mind a tisztek, mind a legénység körében. A takarékoság miatt a sapkák is átalakultak: a szemernyőt bőr helyett szövettel bevont kartonból, vagy préselt papírból készítették, de megjelentek a kalaposnemezből készített egy darabból álló fejfedők is. A sapkán a rózsza mellett jelvényeket, alakulatszámot viseltek, sőt a rávarrt vörös sávok a tulajdonos sebesüléseinek számát is jelezhetették.

A háború második felében kezdett elterjedni a hadseregben az úgynevezett károlyblúz viselése.

Ezt a zubbonyféléket eredetileg a néhány önkéntes testület (önkéntes autócsapatok, vöröskereszt) valamint a hadműveleti területre vezényelt polgári tisztviselők részére rendszeresítették. A szabályos zubbonytól főként a nyitott gombolásban és álló-lehajtott gallérjában különbözött. Viselése, bár szabálytalan volt, igen gyorsan elterjedt a katonák között. Mivel ezt mindenki saját maga készítette, szabás és alapanyag tekintetében igen nagy eltérések mutatkoznak a fennmaradt darabok között. Létezett zsinórpiké szövésű anyagból készített példány, amelynek felülete a kordbáronyéhoz hasonlít, de zsákmányolt olasz posztóból is készült ilyen ruhadarab (persze nemcsak károlyblúzak készültek efféle alapanyagból, hanem többé-kevésbé szabályos zubbonyok is). Természetesen mindenki próbálta a saját fegyvernemének jellemzőit megjeleníteni a károlyblúzon is, így léteztek tűzergombokkal és vállzsinórral ellátott darabok. Nemcsak tisztek, hanem a fotók tanúsága szerint néhány legénységi állományú katona is viselte. Ironikus módon a ruhadarab névadója, IV. Károly császár valószínűleg sohasem viselte ezt a zubbonyfajtát. Mivel a tiltás nem vezetett eredményre, a hadvezetőség végül engedélyezte a károlyblúzak kihordását, de csak 1918 februárjáig.²³

Elterjedt szabálytalanságnak számított az ing és a nyaksálak kihajtása a zubbonygallérra. Ezt természetesen tiltották, hiszen a kihajtott szövet takarta a rendfokozati jelzéseket. Mindezekon túl, főleg a háború utolsó szakaszában jóformán mindenki azt hordta, amit akart és amihez hozzájutott. Hefty Frigyes így írja le egyik pilótatársa öltözetét:

Kemény mandzsettát visel és kétrétű álló gallérján pepita nyakkendő hord. Ki veszi észre? Második éve tart a háború, lassan a harmadikba jutunk... A nyakkendőn nem akad meg senki.²⁴



7. ábra: Tábori szürke károlyblúz szükségderékszíjjal (HGM)

²² HEFTY 1940. 157.p.

²³ BARCZY 1991. 216.p.

²⁴ HEFTY 1940. 156. p.



Szólni kell néhány olyan alakulat ruházatáról is, amelyeket a háborús tapasztalatok nyomán hoztak létre. A rohamcsapatokat német minta alapján 1916-ban kezdték meg szervezni a Monarchia haderejében. Ezeket az egységeket önkéntesekből állították fel és különleges felkészítésben



8. ábra: Kísérleti rohamsisak (HGM)

részesültek – ők lettek a mai speciális egységek elődei. Fő feladatuk a kiépített ellenséges védelmi állások elfoglalása volt. Az ilyen műveleteket mindig gondos tervezés előzte meg, a katonák felszerelését pedig igyekeztek a legcélszerűbben kialakítani. Az egyenruhák könyökét és térdét rátétekkel erősítették meg a sok kúszás miatt. Az itt szolgáló tisztek ruházati pótlékban is részesültek az uniformis gyorsabb elhasználódása miatt. Alapfelszerelésnek számított a rohamsisak, amelyet olykor megfordítva viseltek, a tarkóvédő ugyanis kúszás közben akadályt jelentett – ha a katona felemelte a fejét a sisak előrecsúszott. A ruházat hátsó részére gyakran világos színű szövetfoltokat varrtak, hogy a katonák rossz látási viszonyok között is lássák az előttük haladót. Felszerelésük különleges eleme volt a gránátszak. Ebből egy-egy lógott a test mindkét oldalán, ebben helyezték el a nagy mennyiségű kézigránátot,

amivel a rohamcsapatosok a harcba indultak.²⁵

A gépjárművezetők és a repülőcsapatok hajózási bőr védőruhát kaptak. Utóbbiak a repülések során bőr fejevédőt, ritkábban párnázott védősisakot is viseltek. A repülőknél nagy gondot kellett fordítani a megfelelő hőszigetelésre is, hogy a nagy magasságban uralkodó zord időjárási viszonyok között is megfelelően el tudják látni a feladataikat.

Érdekes adalék, hogy a Monarchiában már 1916 folyamán elkezdték tervezni azokat az uniformisokat, amelyeket a haderő a (természetesen győztes) háború után viselt volna. Bár ez túlzott optimizmusnak tűnhet, az intézkedést azzal indokolták, hogy a háború végén az egyenruha-raktárak úgyszólván üresek lesznek, tehát gazdasági szempontból is ez lesz a legjobb alkalom egy új ruházat bevezetésére. A tervezéskor természetesen már igyekeztek a háborús tapasztalatokat is figyelembe venni. A projekt a „Neuadjustierung” nevet kapta.

Az új uniformis nagyjából egységes lett volna valamennyi fegyvernem számára, a hajtókaszínak átláthatatlan rendszere helyett a ruházaton elhelyezett betűrövidítések és hadrendi számok azonosították volna a tulajdonos alakulatát. A ruházat alapszíne földbarna lett volna, bizonyos helyeken színes szegélyezéssel (a színek számát tízre csökkentették). Újdonságot jelentett, hogy a legénység költséges díszegyenruhája teljesen megszűnt volna, csak az altisztek, tisztek és katonai

²⁵ BACZONI é.n. 39-41.p.



tisztviselők számára terveztek társasági öltözetet. A tervezőmunkába művészeket is bevontak. Ez a lépés főként a leendő rohamsisakok megtervezésénél jelentett problémát, ugyanis az elkészült, erősen historizáló mintadarabok nem feleltek meg a harctéri alkalmazás követelményeinek. Ugyanez a gond a társasági öltözeteknél is felmerült, a tervezők egy része ugyanis régies, túldíszített, használhatatlan ruhakölteményeket alkotott. A projekt végül 1917 körül az irattárba került, az elkészült mintadarabokat ma a bécsi Heeresgeschichtliches Museum őrzi.²⁶



²⁶ ORTNER 2014. Band II.272-275.p.

Felhasznált irodalom:

- BACZONI é.n. – Baczoni Tamás-Kiss Gábor – Sallay Gergely Pál – Számvéber Norbert: Halálfejes katonák. Az Osztrák–Magyar Monarchia rohamcsapatai. Budapest, é.n.
- BACZONI 2013. Dr. Baczoni Tamás – Prototype Designs for the New Uniform Project. In: Magyar Front. VOLUME XV, ISSUE 2 SPRING 2013
- BAUMGARTNER 2004. – Lothar Baumgartner; Dieter Winkler: Flottenrock und Kaiseradler: Uniformierung im Spiegel der Geschichte der k.(u).k. Kriegsmarine von 1815-1918. Wien, 2004.
- BARCZY 1990. Barczy Zoltán – Somogyi Győző: Királyért és hazáért: a m. kir. honvédség szervezete, egyenruhái és fegyverzete 1868-1918. Budapest, 1990.
- BARCZY 1991. – Barczy Zoltán: Évszázadok egyenruhái. Budapest, 1991.
- FÜGGELÉK 1991. Öltözeti és Fölszerelési Szabályzat a M. Kir. Honvédség számára 1. függelék. Budapest, 1911.
- HEFTY 1940. – vitéz Hefty Frigyes: Repülők előre!. Budapest, 1940.
- KEMÉNY 2012. – Dr. Kemény Gyula ezredorvos naplója az olasz frontról 19. rész. nagyhaboru.blog.hu Letöltés: 2014.12.10
- KESZEGH 1943. – Keszegh Zoltán: Worobiowkától Komáromig In: Komáromi Lapok 1943. január 9.
- KÓKAY 2013. – Kókay László szegedi önkéntes doberdói naplója – 17. rész. nagyhaboru.blog.hu Letöltés: 2014.12.12
- KOVÁCS 2014. Kovács György háborús naplója – 18. rész. A gazdátlan szerszám. nagyhaboru.blog.hu Letöltés: 2014.12.11
- MAGYARORSZÁG 2000. – Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-ZS. Budapest,2000.
- ORTNER 2002. – Dr. M. Christian Ortner – Stefan Rest - Thomas Ilming: Des Kaisers Rock im 1. Weltkrieg. Wien, 2002.
- ORTNER 2014. – Dr. M. Christian Ortner – Prof. DI Hermann Hinterstoisser: Die k.u.k. Armee im Ersten Weltkrieg Uniformierung und Ausrüstung – von 1914 bis 1918. Band I.-II. Wien, 2013.
- ÖLTÖZETI 1911a. – Öltözeti és Fölszerelési Szabályzat a M. Kir. Honvédség számára I. rész. Budapest, 1911.
- ÖLTÖZETI 1911b. – Öltözeti és Fölszerelési Szabályzat a M. Kir. Honvédség számára II. rész. Budapest, 1911.
- SÁGVÁRI 2010. – Ságvári György: A Magyar Királyi Honvédség és a honvédegyenruha 1868-1918. Wien, 2010.
- SOMOGYVÁRI 2010. – vitéz Somogyvári Gyula: Virágzik a mandulafa. Budapest, 2010.
- VÁNYAI 2014. – Ványai Márton: Az alumínium kulacs. In: Katonaújság 2014/4. szám 30-33.p.

